

BİR DEVLET ADAMI OLARAK REİSÜLKÜTTAPLARIN KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEKİ İZLERİ *As a Statesman, Reisulkuttap Traces His Works in Classical Turkish Poetry*

Merve MENTEŞE

Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mervementese@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-7909-3139.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 25.03.2022
Kabul/Accepted: 12.04.2022

DOI: 10.51592/kulliyat.1093104

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk şiiri, reisülküttap, devlet adamı, Osmanlı Devleti, tipler ve kişilikler.

Keywords

Classical Turkish poetry, reisülküttap, statesman, Ottoman State, types and personalities.

Öz

Divan şairi yazdığı kaside, gazel, tarih manzumelerinde devlet adamlarına sıklıkla yer vermiştir. Bu zamana kadar yapılmış olan pek çok çalışmada padişah ya da sadrazam gibi üst düzey devlet adamlarına sıklıkla yer verilmiştir. Fakat daha alt kadrolarda yer alan devlet adamlarının klasik Türk şiirindeki anılış biçimlerine çok fazla değinilmemiştir. Bu çalışmada divan-ı hümayun üyesi olan ve bir grup kâtibin yöneticiliği görevini yürüten reisülküttapların devlet adamlığı yönüyle klasik Türk şiirindeki var olma şekilleri incelenmiştir. Konu öncelikle tipler ve kişilikler bahsinde değerlendirilmiş, reisülküttapların birer tarihî kişilik olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra en fazla reisülküttap barındırmakla birlikte devlet adamlarının özellik çeşitliliğini en iyi yansıtan 4 divandan seçilen 7 reisülküttap incelenmiştir. Her bir reisülküttabın kısa biyografisi verildikten sonra devlet adamlığı özelliklerinin vurgulandığı örnek beyitler açıklamalar eşliğinde sunulmuştur. İncelenen beyitlerdeki devlet adamlığı vasıfları kişisel özellikler ile devlet ve toplum değerleri bakımından değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda elde edilen verilerin istatistiksel sonuçlarını gösteren tablolar yer almaktadır. Bu çalışmayla devlet yönetiminin alt kadrosunda yer alan reisülküttapları bir devlet adamı olarak Klasik Türk şiirindeki yer alma biçimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

The Divan poet often included statesmen in his odes, ghazals, and historical poems that he wrote. In many studies conducted up to this time, high-ranking dignitaries such as the sultan or the grand vizier have often been included. However, the ways in which the statesmen in the lower ranks are remembered in Classical Turkish poetry have not been mentioned much. In this study, the forms of remembrance in Classical Turkish poetry in terms of the statesmanship of the chieftains who are members of the divan-ı hümayun and who are the managers of a group of clerks are examined. First of all, the topic was evaluated in the question of types and personalities, it was stated that the reisülküttaps are historical personalities. Then, 7 chieftainships selected from 4 divans that best reflect the diversity of the characteristics of statesmen, although they have the most chieftainships, were examined. After a brief biography of each chieftain is given, sample couplets in which the features of statesmanship are emphasized are presented accompanied by explanations. The qualities of statesmanship in the studied couplets were evaluated in terms of personal characteristics and state and community values. There are tables showing the statistical results of the data obtained at the end of the study. In this study, the ways of remembrance in classical Turkish poetry as a statesman in the reisülküttap, which is included in the lower staff of the state administration, have been tried to be revealed.

Atıf/Citation: Menteşe, M. (2022), "Bir Devlet Adamı Olarak Reisülküttapların Klasik Türk Şiirindeki İzleri", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 16(Nisan), 141-158.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Merve MENTEŞE, mervementese@hotmail.com

GİRİŞ

Klasik Türk şiiri beslendiği kaynaklar bakımından oldukça çeşitli bir muhtevaya sahiptir. Din, tarih, ilim, kültür, sosyal hayat, zihniyet gibi pek çok unsur klasik Türk şiirini kaynaklık etmiş, bu kaynakların temelini ise insan unsuru meydana getirmiştir. Klasik Türk şiirindeki pek çok kaynağın oluşumunda etkili varlık olan insan, klasik Türk şiiri metinlerinde karşımıza *tipler ve kişilikler* olarak çıkmaktadır.

Klasik Türk şiirinde *tip*, gerçek hayatta var olan insanların idealleştirilmiş birer sembolü olarak yer almaktadır. Şiirlerdeki bu *tipler*, gerçek hayatta yaşamış kişilerin idealleştirilmiş yönleriyle kurgulanmaktadır. Klasik Türk edebiyatı metinlerindeki *tipler* yaşayan insanın kendisi olarak değil, belli özelliklerle kurgulanmış semboller olarak varlığını göstermektedir. Bir *tipin* oluşması uzun zaman gerektirmekte, *tipler* zamanla toplumun temel değerlerini, geleneğini, kültürünü kurgulanmış birer sembol olarak Klasik Türk edebiyatı metinlerinde temsil eder hâle gelmektedir.

Klasik Türk şiirinde *tipler*iki şekilde gruplandırılmaktadır:

- a) Tahayyülî / Tasavvurî Tipler (Hikâye, Destan, Masal Kahramanları, Karakterler)
- b) Temsilî / Sembolik Tipler (Akkuş 2007: 396).

Yukarıda yer alan gruplandırmalardan farklı olarak *tipler, olumlu tipler ve olumsuz tipler* şeklinde iki karşıt grupta da değerlendirilmektedir. *Tipler* arasındaki bu karşıtlık toplumdaki genel anlayışa göre şekillenmiştir. Örneğin; rind-zâhid, âşik-rakip vb. birbirine karşıt *tipler*dir (Kaplan 1985: 144-158).

Klasik Türk şiirinde *kışilik veya şahsiyet*, gerçek hayatta var olmuş, belli bir tarihte belli bir coğrafyada yaşamış kişileri ifade etmektedir. Klasik Türk edebiyatı metinlerinde *kışilik* olarak tanımladığımız bu kişilerin nerede ne zaman dünyaya geldikleri, hayatlarını nerede geçirdikleri, tarihte hangi olaylarla beraber yer edindikleri ve hangi özellikleriyle tanınır oldukları kaynaklarda yer almaktadır. *Kışilikler*, klasik Türk şiirinde gerçek hayattaki görüntü ve yönleriyle varlığını göstermektedir. Onlar *tipler* gibi birer idealleştirilmiş sembol değil, gerçek şahsiyetleriyle ve varlıklarıyla şiirlerde yaşamaktadırlar.

Klasik Türk şiirinde *kışilikler* şu şekilde gruplandırılmaktadır:

- a) Dinî Kışilikler
- b) Tarihî-Efsânevî (Destânî-Mitolojik) Kışilikler
- c) Edebî Kışilikler
- d) Sanatkâr Kışilikler
- e) Mutasavvıf Kışilikler
- f) Bilgin Kışilikler (Akkuş 2007: 396).

Bu çalışmanın konusu olan reisülküttaplar Osmanlı devlet teşkilatında görev yapmış devlet adamlarıdır. Osmanlı Devleti'nde görev yapmış pek çok devlet adamına klasik Türk şiirinde yer verilmiş, devlet adamları klasik Türk şiirinin vazgeçilmez kaynaklarından olmuştur. Devlet adamlarını yukarıdaki başlıklardan *tarihî kişilikler* bahsinde değerlendirmek uygun olacaktır.

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde pek çok tarihî kişiliğe divan şairleri tarafından yer verilmiştir. Bu tarihî kişiliklerin büyük çoğunluğu devlet adamlarından olmakla birlikte Klasik Türk edebiyatının İran edebiyatıyla sürekli etkileşim hâlinde olmasından ötürü Şehnâme'de adı geçen Acem kahramanlarına da şiirlerde sıklıkla rastlanmaktadır. Kimi zaman Osmanlı devlet adamlarıyla Acem kahramanları şiirlerde çeşitli yönlerini birbirine benzetme ya da bu kişilikleri birbiriyle kıyaslayarak birini bir yönüyle diğerinden üstün göstermek amacıyla birlikte de anılmışlardır. Bu şayet bir kıyaslamaysa, Osmanlı Devleti'ni güçlü göstermek adına Osmanlı devlet adamı Acem kahramanından üstün gösterilmiştir. Eğer benzetme amacıyla bu şahsiyetler birlikte anılmışsa, Osmanlı devlet adamı Acem kahramanlarından kahramanlığı ve gücüyle en meşhur olan kişiliğe benzetilerek şiirlerde yer almıştır.

1. Klasik Türk Şiirinde Osmanlı Devlet Adamlarının Şiirlerde Anılış Biçimleri ve Özellikleri

Klasik Türk şiirinde Osmanlı devlet adamlarına çoğunlukla devlet adamlarına sunulan kasidelerde, görevde yükseliş, görevden azlediliş, sürgün, vefat, düğün, doğum, devlet adamının yaptırdığı imaretler gibi vesilelerle yazılmış tarih manzumelerinde rastlanmaktadır. Bunların yanı sıra gazelerde de benzetme ya da telmih maksadıyla devlet adamlarına yer verilmiştir. Klasik Türk şiirinde Osmanlı devlet adamının görev derecesi ve görevinin ehemmiyeti arttıkça kendisine sunulan kasidelerde de artış gözlemlenmiştir. Örneğin; klasik Türk şiirinde çoğunlukla padişahlara, sadrazamlara, şeyhülislamla kasideler sunulurken devletin daha alt kadrosundaki devlet adamlarına genellikle tarih manzumelerinde yer verildiği tespit edilmiştir.

Ayrıca bir devlet adamının görev derecesi ne kadar yüksekse, görevi ne derece ehemmiyetliyse ve o devlet adamı görevinde ne kadar uzun yıl azledilmeksizin başarıyla kalabilmişse ya da savaşlarda önemli başarılar etmişse o devlet adamına genellikle kaside yazılmış, şiirlerde süslü, ağır bir üslup tercih edilmiştir. Fakat bir devlet adamının görev derecesi divan şairinin yaşadığı toplum için ne derece ehemmiyetsizse, devlet kademesi bahsi geçen devlet adamının padişahlar ya da sadrazamlar kadar yüksek değilse, deyim yerindeyse bir devlet adamı daha alt kadrolarda yer alan devlet adamıysa o kişiye daha çok çeşitli nedenlerle kaleme alınmış tarih manzumelerinde yer verilmiş, yazılan şiirlerde daha sade bir üslup tercih edildiği şiirlerde gözlemlenmiştir. Şiirlerde devlet adamları biyografilerindeki olaylara telmih yoluyla sıkça anılabildiği gibi, birbirleriyle kıyaslanarak, birbirlerine çeşitli yönlerle benzetilerek de Klasik Türk edebiyatı metinlerinde yer almışlardır. Bu duruma yukarıda değinildiği gibi yalnızca Acem kahramanları ve Osmanlı devlet adamları arasında karşılaşılmamış, Osmanlı devlet adamlarının da birbirine çeşitli yönlerle benzetildiği ya da birbiriyle kıyaslandığı örneklere rastlanmıştır.

Şiirlerdeki tüm bu yer alma biçimlerinin yanı sıra Osmanlı devlet adamlarına daha çok Osmanlı halkının kalemi olan divan şairinin devlet adamlarından beklediği özelliklerle yer verilmiştir. Bu özellikler kimi zaman devlet adamının gerçekten şahsiyetinde olan özellikler olabildiği gibi kimi zaman da halkın devlet adamından sergilemesini beklediği özellikler olarak şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. Klasik Türk edebiyatı metinlerinde karşılaşılan bir devlet adamının sahip olması gereken özellikler, aslında Orhun Abideleri'nden Dede Korkut'a kadar pek çok nasihatnamelerde ve eserlerde vurgulanan özelliklerdir. Klasik Türk şiirinde ise devlet adamı özelliklerinin şiirlerdeki varlığı her yüzyılın kendi ihtiyacına göre şekil almış ve dönüşüm içinde olmuştur. Divan şairinin yaşadığı yüzyılın sosyal ve siyasal ortamı, yüzyılın zihniyeti şairi etkilemiş ve divan şairinin devlet adamlarında aradığı özelliklerin değişimini sağlayabilmiştir. Buna bağlı olarak klasik Türk şiirinde devlet adamlarında aranan özellikler devlet adamının görevinin önemine göre değişiklik gösterebildiği gibi aynı zamanda yüzyıldan yüzyıla da farklılaşabilmiştir. Örneğin bir yüzyılda yazılmış şiirlerde bir sadrazamın en fazla anıldığı özellik adalet iken, başka bir yüzyılda cömertlik olabilmıştır. Ya da aynı yüzyıl içindeki şiirlerde bir sadrazamdan en fazla cömertlik özelliğiyle bahsedilirken bir şeyhülislamdan ise güzel ahlak vasfıyla söz edilmiştir. Tüm bu değişimlerde yüzyılın zihniyeti, divan şairinin devlet adamlarından beklentisi, devlet adamının görevi etkili olabildiği gibi devlet adamının biyografisi de önem arz etmiştir. Klasik Türk edebiyatı metinlerinde karşılaşılan devlet adamları için atfedilmiş genel özellikleri kişisel özellikler ile devlet ve toplum değerleri özellikleri olarak iki ana grupta değerlendirmek mümkündür.

Öncelikle devlet ve toplum değerleri özellikleri Türk-İslam devlet geleneğinde de yer alan ve yüzyıllar boyunca değişmemiş ortak özelliklerdir. Devlet ve toplum değerleri olarak nitelendirilebilecek bu özellikler *savaşçılık, cihan hakimiyeti, devletçilik, asayiş, fetih, yönetim anlayışı, üstünlük ve kahramanlık* olarak divanlarda sıklıkla rastlanan özelliklerdir. Bu özellikleri kişisel özelliklerden ayıran en belirgin durum, devlet kademesinde önemli görevlerde ve üst derecelerde görev almış devlet adamlarında daha çok bu özelliklerin şiirlerde vurgulanmasıdır. Daha alt kadrolarda yer alan devlet adamlarında bu özelliklerin büyük çoğunluğuna Klasik Türk edebiyatı metinlerinde değinilmemiştir. Klasik Türk şiirinde yer alan devlet adamlarının kişisel özelliklerini *görev bilgisi, güzel ahlâk, adalet, cömertlik, akıllılık, biyografi, hükmünün yürümesi, beraber anıldığı ünlü kişilikler, tedbirlilik, kahırlılık, basiret, ilim ehli, dindarlık, sanat, zıllullah (Allah'ın yeryüzünde gölgesi olmak), reşitlik* şeklinde sıralamak mümkündür. Bu özellikler devlet kademesinde yer alan en üst mertebedeki devlet adamından en düşük derecede görev yapmış devlet adamına kadar pek çok devlet adamı için şiirlerde kaleme alınmış özelliklerdir.

Bu çalışmanın konusu olan reisülküttapların şiirlerde ne şekilde geçtiğini daha iyi kavrayabilmek için öncelikle reisülküttaplık görevinin ne olduğunu anlamak gerekmektedir. Bu açıdan aşağıda öncelikle reisülküttaplık görevi hakkında bilgilere değinilmektedir.

1. Reisülküttap

Reisülküttaplık, Osmanlı Devleti'nde bir grup kâtabın yöneticiliğini yapmak için ortaya çıkmış olan bir kurumdur. Bu görevi icra edenlere ise *reisülküttap* denilmiştir. XV-XVI. yüzyıl belgelerinde ise *reis-i küttâb*, bir zaman sonra *reisü'l-küttâb* ya da *reis efendi*, bazı belgelerde ise *reisü'l-küttâb-ı Divân-ı Hümâyûn* adı bu görev için

kullanılmıştır. Bu görev için *riyâset* ya da *riyâset-i küttâb* adları da sıkça kullanılan isimlerden olmuştur (Ahışhalı2007: 546).

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın sonlarına kadar divan-ı hümâyun kâtiplerinin başı olarak görev yapan reisülküttaplar, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren siyasal işlerle, dış ilişkilerle ve yazışmalarla görevlendirilmişlerdir (Bilgiç 2012: 332).

XVII. yüzyıl başlarına gelindiğinde devletin bürokratik işlemlerindeki artış sebebiyle, belirli konularda uzmanlaşan kâtipler aynı tür işlerde yoğunlaşarak çalışmaya başlamıştır. Belirli işlere göre görevlerinin sınırları belirlenen kâtip grupları ihtisas kazandıkları alanlara göre verilmiş adlarla anılmıştır. Tımar işlemleriyle uğraşan kâtip grubuna *tahvil tarafı*, tayin ve maaş talepleri için gerekli işlemleri yapan, görev veya maaş için gerekli olan ruûs belgelerini düzenleyen gruba *ruûs*, defterdarlığın yetkisi dışında kalan hükümlerin yazılması, dışişleriyle alakalı yazışmaların düzenlenmesi ve bunların saklanması, divan-ı hümâyun tarafından verilen beratların düzenlenmesiyle uğraşan gruba ise *divan ya da beylik tarafı* adı verilmiştir. Bu üç grup birbirinden tamamen ayrı olarak değerlendirilmemiş, divan kalemlerinden bahsedilirken "*Divan-ı hümâyun Kalemi'nin beylik, ruûs, tahvil tarafı*" ifadeleri yaygın biçimde kullanılmıştır.

XVIII. yüzyılda ise reisülküttaplığa bağlı bu gruplar esas yapısına kavuşmuştur. Her bir grubun başında bulunan kesedarlar artık müdür konumuna gelmiş, sefere çıkıldığında yerine vekil tayin etmek durumunda kalacak kadar görevleri ehemmiyet kazanmıştır. Bu yüzyılın sonlarına doğru divana *Âmedî Kalemi* ve *Divan-ı hümâyun Kalemi* adında yeni kalemler eklenmiştir.

Reisülküttapların kendisine bağlı olan kalemlerin dışında yürüttüğü görevler de bulunmaktadır. Bâb-ı âlî bürokrasisinin idaresi reisülküttaba bağlıdır. Sadrazamın Bâb-ı âlî'de olmadığı dönemlerde günlük devlet işlerinin aksamadan devam etmesi, acil bir durum geliştiğinde sadrazamın bu durumdan haberdar edilmesi, şayet sadrazam uygun görürse onun adına acil durumun çözüme kavuşturulması gibi görevler için sadaret kethüdası, reisülküttap ve çavuşbaşından oluşan devlet görevlileri Bâb-ı âlî'de her zaman hazır bulundurulmuştur. Divan-ı hümâyun toplantıları daima reisülküttabın telhis (Sadrazam veya daha alt makamlardan padişaha iznini, görüşünü yâhut emrini almak için yazılan ve konunun özetini içeren yazı) kesesini sadrazamın yanına getirip koymasıyla başlamıştır. Arz günlerinde padişahın arz kabulü için sadrazamın izin istediği telhislerihazırlamak, her sene Haremeyn'e gidecek surre (Osmanlı padişahlarının, her yıl hac zamanında Haremeyn (Mekke ve Medine) halkına dağıtılmak üzere özel bir alay tertip ederek gönderdikleri para ve hediyeler) ile birlikte gönderilecek nâme-i hümayunu hazırlamak, surre defterlerinin hazırlanmasında nişancı ile birlikte tuğra çekmek, elçilere teslim edilecek nâme-i hümayunu hazırlayıp sadrazama vermek, şeyhülislamın katıldığı törenlerde ona mihmandarlık yapmak, padişah tarafından umuma duyurulması için sadrazama yazılan ve sadrazamın ilanını onayladığı hatt-ı hümayunları yüksek sesle okumak, diplomatik değeri yüksek beratların yazılması, Osmanlı tebaasından olan gayr-ı müslimlerin ya da Osmanlı topraklarında izinli olarak ikamet eden kişilerin hukuki meselelerini takip etmek, buna bağlı olarak dışişleri bürokrasisinin yürütülmesinde yer almak, dışişleriyle ilgili kayıtları tutmak ve karar verilen antlaşmaların metnini kaleme almak gibi pek çok görev reisülküttaplar tarafından gerçekleştirilmiştir (Ahışhalı2007: 546-549).

Reisülküttaplar divan-ı hümâyunun aslî üyelerinden nişancıya bağlı olarak çalışmışlar ve divandaki kâtiplerin reisliğini üstlenmişlerdir. Fatih kanunnamesinde adı geçmiş olmasına rağmen, bu görevin önemi XVI. yüzyıldan itibaren artmıştır. Reisülküttabın divan-ı hümâyunda divan toplantılarının uygun bir düzen içinde yapılması, toplantılardan önce gerekli evrakların hazırlanması ve alınan kararların uygulanması için gerekli olan resmî işlemlerin yapılması görevlerinde bulunmuşlardır. XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Divanın görevlerinin paşakapısına kayması nedeniyle reisülküttabın yetkileri artmıştır. Artık onun aslî görevi yabancı elçilerle müzakerelerde bulunmak olmuştur. Bu durum XVII. yüzyılın sonlarından itibaren reisülküttaplığa ayrıca bir önem kazandırmıştır. Nitekim bu durumun bir sonucu olarak reisülküttaplık kurumu 1836 yılında hâriciye nezareti olarak anılmaya başlanmıştır (Ünal 2017: 67).

2. Klasik Türk Şiirinde Reisülküttaplar

Bu çalışmanın konusu olan reisülküttaplar padişahlar ve sadrazamlar kadar görevlerinde önemli bir dereceye sahip olmasalar da, daha alt kadroda yer alan divan-ı hümâyun üyesi olan devlet adamlarındandır. Bu durum reisülküttapların şiirlerde yer alış sıklıklarına ve anılma şekillerine yansımıştır. Divan şiirinde reisülküttaplar kendilerine yazılan övgü dolu kasidelerle değil daha çok belli olaylar çerçevesinde kaleme alınmış tarih manzumelerinde anılmıştır. Klasik Türk şiirinde reisülküttapların daha çok kişisel özellikleriyle anıldığı tespit edilmiştir. Devlet ve toplum değerlerinden yalnızca devletçilik özelliği şiirlerde reisülküttaplarla birlikte anılmıştır.

Çalışmada reisülküttapların en belirgin şekilde anıldığı örnekler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Nev'î (ö. 1599), Nâil-i Kadîm (ö. 1758), Mezâkî (ö. 1650) ve Fâik Mahmud (ö. 1715) adlı şairlerin divanlarında yer alan 7 reisülküttap ve onların anıldığı 34 beyit incelenmiştir. Belirlenen reisülküttapların kısa biyografileri eşliğinde örnek beyitlere yer verilmiştir. Bu şekilde reisülküttapların şiirlerde biyografileriyle örtüşen detaylarla anılıp anılmadığı da tespit edilmeye çalışılmıştır. Örnek beyitlerdeki özellikler kısaca açıklanmış ve beyitlerdeki yer alış biçimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1. Hamza Paşa (d. ... - ö. 1605/1606. 1580-1581, 1584-1590 yılları arasında iki defa reisülküttaplık yapmıştır.)

Doğum tarihi bilinmeyen Hamza Paşa, divan-ı hümâyun kâtiplerinden olup bilgisiyle görev derecelerinde yükselmiştir. 1580 yılında reisülküttap, aynı yıl Eylül ayında nişancı, 1581 yılında Köstendil beyi, 1582 yılında sûru hümâyûn nâzırı, 1584 yılında ikinci defa reisülküttap olmuştur. 1590 yılında görevinden istifa etmiş, 1592 yılında nişancılık görevine geçmiştir. 1594/1595 yıllarında Anadolu beylerbeyi pâyesi kendisine ihsan buyurulmuştur. Fakat 1597 yılında defterdarın önüne geçemediği için istifa etmiştir. 1598 yılına tekrar nişancı olmuştur. 1605 yılında nişancılık görevinden azledilmiştir. 1605/1606 yıllarında vefat etmiştir. Kaynaklarda şahsiyetiyle alakalı detaylı bir bilgiye rastlanmamıştır (Süreyya 1996: 603-604).

Klasik Türk şiirinde reisülküttaplara çoğunlukla tarih manzumelerinde yer verilirken, Hamza Paşa'ya Nev'î Divanı'nda kendisine sunulmak üzere kaleme alınmış bir kasidede rastlanmıştır. Hamza Paşa'ya bu kasidenin 3 beyitinde devlet adamlığı yönleriyle yer verilmiştir.

Klasik Türk şiirinde devlet adamlarında aranan özelliklerden devletçilik anlayışı, beyitlerde en fazla karşılaşılan özelliklerdendir. Devlet adamlarında aranan özelliklerden devletçilik anlayışını, devlet ve toplum değerleri başlığında değerlendirmek mümkündür. Klasik Türk şiirinde beklenti daima yüksek kademedeki görev yapan devlet adamlarından olmuştur. Divan şairi için bir devlet adamı, halkı koruyup kollayan, onun istek ve arzularını karşılayan konumundadır. Devletçi anlayış Türk-İslam kültüründe de önemli bir yere sahip olup, Dede Korkut'ta da bey olabilmek için kan dökmek, aç doyurmak, çıplak giydirmek gerektiği yer almıştır. Zamanla bu düşünce Osmanlı kültürüne de yerleşmiş, devlet adamları halk tarafından koruyuculuk vasfıyla adeta bir sığınak olarak görülmüşlerdir. Klasik Türk şiirinde de devlet büyüklerinden yardım beklenmesi sıkça işlenmiş, devlet adamları halka yaptıkları yardımlarla, hayır için inşa ettirdikleri camii, medrese, külliye vb. imaretlerle, cömertlik özellikleriyle anılırken devletçilik anlayışı beyitlerde vurgulanmıştır.

Klasik Türk şiirinde rastlanan devlet adamlarının özelliklerinden bir diğeri ise devlet adamlarının başka ünlü kişiliklerle birlikte anılmasıdır. Divan şairi kaleme aldığı beyitlerde devlet adamlarını tanınmış ünlü şahsiyetlerle, kahramanlarla, din büyükleriyle, başka devlet adamlarıyla birlikte sıklıkla anmıştır. Birlikte anılan ünlü kişiliklerin genellikle en meşhur olduğu özellikleri şiirlerde vurgulanmıştır. Bu kişilikler meşhur olan bu özellikleri vesilesiyle devlet adamını o kişiye benzetme maksadıyla, kimi zaman da devlet adamını bahsi geçen ünlü kişilikten üstün gösterme amacıyla şiirlerde sıkça anılmıştır. Bazen de benzetme ya da üstünlük amacı olmaksızın, o kişinin biyografisindeki meşhur bir olaya telmih yapmak maksadıyla da ünlü kişiliklere devlet adamlarıyla birlikte şiirlerde yer verilmiştir.

Aşağıdaki örnek beyitte Hamza Paşa'nın karanlıkta Hızır'a kurtuluş rehberi olması ifade edilmiş, devlet adamı ünlü bir kişilikle beraber ve koruyucu yönünün vurgulanması nedeniyle de aynı zamanda devletçilik anlayışıyla anılmıştır.

Sûretde at u ma'nîde âb-ı hayât idi

Zulmetde Hızıra olur-idi rehber-i necât (Nev'î K. VII/4)

Klasik Türk şiirinde devlet adamlarında aranan en temel özelliklerden biri de devlet adamının güzel ahlaklı olmasıdır. İslam'ın temeli olan güzel ahlak, her devirde önemli bir meziyet olarak görülmüş, pek çok tasavvufî ve dinî metinlerde, ahlak kitaplarında sıkça işlenen konulardan olmuştur. Klasik Türk şiirinde devlet adamlarında aranan güzel ahlak vasfı ise yüzyıllarda yaşanan olaylarla ilişkili olarak artan ya da azalan bir öneme sahip olmuştur. Örneğin 17. yüzyılda pek çok açıdan çöküşe girmeyen başlayan Osmanlı Devleti'nde kaleme alınan şiirlerde devlet adamları için güzel ahlak sahibi olması özelliği en fazla işlenen konulardan olmuştur. İslam dinindeki ve Türk kültüründeki önemine binaen güzel ahlak vasfı devlet adamları için klasik Türk şiirinde sıklıkla tekrarlanan özellikler arasında yer almıştır.

Divan şiirinde devlet adamlarına görevleriyle alakalı bilgilerle oldukça fazla rastlanmaktadır. Beyitlerde bahsi geçen devlet adamının icra ettiği görevin ipuçlarına, doğrudan görevin adına, devlet adamının göreve yükselişine ya da görevinden azledilişine sıklıkla yer verilmiştir.

Aşağıdaki beyitte sabah esintisinin hafif esişi le Dicle ve Fırat nehirlerinin akışı, Hamza Paşa'nın güzel mizacına ve şerefli vaazına benzetilmiştir. Bu bakımdan örnek beyitte Hamza Paşa'nın güzel ahlak vasfı ve görev bilgisi vurgulanmıştır.

Tab'-ı latîf ü vaz'-ı şerifinde var-idi

Seyr-i sabâ ile revîş-i Dicle vü Furat (Nev'î K. VII/5)

Devlet adamları için divan şiirinde en çok rastlanan özelliklerden biri cömertlik özelliğidir. Cömertlik özelliği şiirlerde beraberinde devletçilik anlayışını da ihtiva etmektedir. İslam inancında önerilen temel vasıflardan olan cömertlik, divan şairinin devlet büyüklerine yazdığı kasidelerde kullandığı en temel övgü unsurlarındandır. Cömertlik vasfı, Türk devlet geleneğinden Osmanlı devlet kültürüne kadar daima devletin ve devlet adamının gücünü ifade eden bir özelliktir. Bu bakımdan divan şairi devlet adamı için cömertlik özelliğini şiirlerinde sıklıkla vurgulamıştır.

Divan şiirinde devlet adamları için dile getirilen bir diğer özellik ise adalettir. Osmanlı Devleti'nin farklı dildeki ve dindeki pek çok topluluğu bir arada tutabilmesinin en güçlü sırrı adalet kavramı olmuştur. Devletin gücünün altında yatan en temel etken olduğu için, özellikle kasidelerde devlet adamları adil yöneticilik vasıflarıyla sıklıkla anılmışlardır.

Aşağıdaki örnekte Hamza Paşa için kula cömertlik ve ihsan yapmayı adet edindiği için cömert kişiliğe sahip olan önderin kanunu terk etmeyeceği ifade edilmiştir. Bu bakımdan örnek beyitte Hamza Paşa'nın cömertlik vasfına, devletçilik anlayışına, görev bilgisine ve adalet özelliğine yer verilmiştir.

Luţf u 'atâyı bendeye çün 'âdet eyledi

Kânûni terk ider mi re'îs-i kerîm-zât (Nev'î K. VII/11)

Yapılan inceleme neticesinde Hamza Paşa'ya şiirlerde daha çok görev bilgisiyle, devletçilik anlayışıyla, cömertlik özelliğiyle yer verildiği tespit edilmiştir. Biyografisine dair belirgin detaylara beyitlerde rastlanmamıştır.

2.2. Sarı Abdullah Efendi (d. 1584 – ö. 1660. IV. Murad ve IV. Mehmed dönemlerinde reisülküttaplık yapmıştır.)

Osmanlı mutasavvıfı ve devlet adamıdır. İstanbul'da doğmuştur, babası İstanbul'a göç eden Seyyid Muhammed adlı bir mağrib şehzadesidir. Annesi Vezir Mehmet Paşa'nın kızıdır. Sarı Abdullah babasını küçük yaşta kaybedince tahsili ile üvey babası Hacı Hüseyin ağa ilgilenmiştir. Dönemin âlimlerinden ders almıştır. Arapça, Farsça, dini ve edebi ilimleri öğrenmiştir. 25 yaşında Halil Paşa'nın divittarı olarak memuriyet hayatına başlamıştır. Halil Paşa'nın birinci ve ikinci sadrazamlık dönemlerinde onun yanında görevine devam etmiştir. Halil Paşa ile Şark seferine çıkmadan önce divan-ı hümâyun tezkirecisi olmuştur. Sefer sırasında ölen Mehmed Efendi'nin yerine reisülküttap tayin edilmiştir. Ahıska'nın Safeviler'in eline geçmesi üzerine 1628'de görevinden azledilmiştir. 1629 yılında Halil Paşa'nın ölümü üzerine Sarı Abdullah Efendi 10 yıl sürecek uzlet hayatına çekilmiştir. Bu sırada eser tarifi ile meşgul olmuştur Mesnevi şerhini tamamlamıştır. 1638 yılında rikab-ı hümâyun reisülküttap kaymakamlığına getirilmiştir ve IV. Murad'ın mahiyetinde Bağdat seferine katılmıştır. Bağdat'ın fethi sırasında şehit olan İsmail Efendi'nin yerine reisülküttap tayin edilmiştir. "Cevheretü'lBidâye"

adlı eserini bu görev sırasında tamamlayıp IV. Murad'a sunmuştur ve ertesi yıl Anadolu muhasebeciliğine, 1 ay sonra Cizye muhasebeciliğine tayin edilmiştir. 1658 yılında mensuh mukataacılığına getirilmiştir ve bu onun son görevi olmuştur. Son yıllarını Kocamustafapaşa Sümbül Efendi Dergâhıdaki evinde ilim, ibadet ve çiçek yetiştirmekle geçiren Sarı Abdullah Efendi 1660 tarihinde vefat etmiştir. Sarı Abdullah Efendi kendini "aslen Bayramî, tarikaten Celvetî, terbiyeden Mevlevî" olarak tanımlamıştır (Azamat2009: 145-147).

Belirlenen divanlar arasından Sarı Abdullah Efendi'ye yalnızca Nâil-i Kadîm Divanı'nda yer alan, kendisinin vefatı üzerine yazılmış tarih manzumesindeki 5 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

Klasik Türk şiirinde devlet adamlarının sıkça anıldığı bir diğer özellik ise dindarlıktır. Türk, İslam ve Osmanlı devlet kültüründe devlet adamlarının sahip olduğu en temel özellik dindar olmalarıdır. Osmanlı toplumuna göre devlet adamı savaşçılık, fetih duygusu, cihan hakimiyeti ideali gibi özelliklerin yanı sıra dinine bağlı örnek bir müslüman da olmalıdır. Osmanlı Devleti'nde alınan kararların İslam dini açısından doğruluğunun, devlet adamının merhametli, güzel ahlaklı olmasının beklenmesi gibi durumlar Osmanlı toplumunda devlet adamından dindarlık vasfı beklentisini oluşturmuştur. Divan şiirinde de dindarlık devlet adamlarıyla sıkça ilişkilendirilmiş, özellikle sadarete getirilen kişilerde bu özellik aranmıştır.

Divan şiirinde devlet adamları yalnızca devlet adamından beklenen birtakım özelliklerle değil aynı zamanda devlet adamının biyografisinde yer alan bilgilerle de şiirlerde sıkça yer almıştır. Bu bilgiler doğum, vefat, düğün vb. detaylarla şiirlerde belirlenmektedir. Bu nedenle klasik Türk şiirinde devlet adamlarının biyografilerine dair detaylara genellikle tarih manzumelerinde rastlanmaktadır.

Aşağıdaki örnek beyitte Sarı Abdullah Efendi için her iki dünya için de doğruluktan yürüdüğü, gittiği âlemde şâhin dilenciden farkı olmadığı ifade edilmiştir. Beyitte Sarı Abdullah Efendi vefatının ifade edilişi nedeniyle biyografi bilgisiyle ve ahiret vurgusunun yapılması, doğruluktan ayrılmamış olması ifadeleriyle de dindarlık vasfına yer verilerek anılmıştır.

Gitdi ol râst-rev-i câdde-i her dü-serâ

Ki yanında yoğidi farkı gedâdan şahın(Nâil-i Kadîm T. 45/1)

Aşağıdaki beyitte Sarı Abdullah Efendi'nin işler mektubunun süsü olduğu ifade edilmiştir. Bu ifadeyle Sarı Abdullah Efendi'nin reisülküttaplık görevine vurgu yapılmış, Sarı Abdullah Efendi beyitte görev bilgisiyle anılmıştır.

Hak bu kim zîver-i sernâme-i a'mâli idi

Mansıb-ı âhiret ol hâce-i âlî-câhın(Nâil-i Kadîm T. 45/2)

Klasik Türk şiirinde devlet adamlarında aranan temel özelliklerden bir diğeri ise akıllılık vasfıdır. Osmanlı toplumundan devlet adamından görevini icra ederken zeki olması, kıvrak hamlelerde bulunabilmesi, olaylar hakkında öngörülü davranabilmesi gibi özellikler beklenmiştir. Özellikle çocuk yaşta padişahların olduğu dönemlerde kaleme alınan şiirlerde başta akıllılık olmak üzere, basiret sahibi olması ve reşitlik vasıfları devlet adamları ile şiirlerde sıkça anılmıştır.

Aşağıdaki örnek beyitte Sarı Abdullah Efendi için “ârif-i kâr-âgâh” denilerek “haberdar eden bilgin kişi” sıfatı kullanılmış, bu ifadeyle Sarı Abdullah Efendi’nin akıllılık özelliği vurgulanmıştır.

Âciz ü kâsir idi bilmede zâhir-bînân

Rütbe-i zâtını ol ârif-i kâr-âgâhın(Nâil-i Kadîm T. 45/3)

Bir diğer örnekte ise Sarı Abdullah Efendi’nin fakirler için hem dünyada hem de ahirette sığınak yeri olacak bir pir olduğu ifade edilmiştir. Hem dünyada hem ahirette ifadeleriyle ahiret inancı vurgusu yapılmış, dindarlık vasfı ifade edilmiştir. Ayrıca Sarı Abdullah Efendi’nin fakirler için bir sığınak olarak görülmesi devletçilik anlayışının vurgulandığını göstermektedir.

Fukara melce’i bir pîr idi dünyâda dahi

Dâr-ı ukbâda da makbulü ola dergâhın (Nâil-i Kadîm T. 45/4)

Aşağıdaki örnek beyitte ise divan şairi tarih manzumesini Sarı Abdullah Efendi’nin vefat zamanında kaleme aldığını ifade etmiş, Abdullah Efendi’nin biyografisine dair bilgi vermiştir.

Vakt-ı rihletde dedim Nâ’ilyâ târîhin

Zâyir-i adn ola ruhu Sarı Abdullahın(Nâil-i Kadîm T. 45/5)

Yapılan inceleme neticesinde şiirlerde Sarı Abdullah Efendi’nin daha çok biyografi bilgisi, dindarlık vasfı, görev bilgisi, devletçilik anlayışlarıyla ilgili tespit edilmiştir. Biyografisine dair ince detaylara rastlanmamış olsa da vefatına tarih düşürülmüş olması önemli bir detaydır.

2.3. Şâmizâde Mehmed Efendi (d. ... - ö. 1663/1664. 1651-1652, 1654-1655, 1656-1664 yılları arasında 3 defa reisülküttaplık yapmıştır.)

Doğum tarihi bilinmeyen Mehmed Efendi, Bâb-îâlî’den yetişerek 1647 yılında büyük tezkireci ve sonra beylikçi olmuştur. 1651 yılında reisülküttap olmuş, 1652 yılında görevinden azledilmiştir. 1654 yılında ikinci defa reisülküttap olmuş, 1655 yılının başlarından görevinden azledilişinin ardından hacca gitmiştir. 1656 yılında ise üçüncü defa reisülküttap olmuştur. 1663/1664 yılında Kadızâde İbrahim Paşa ile birlikte vefat etmiştir. Kaynaklarda akıllı ve tedbirli şahsiyet olarak geçmektedir (Süreyya1996: 1020).

Belirlenen divanlar arasından Şâmizâde Mehmed Efendi’ye yalnızca Mezâkî *Divanı*’ndaki 5 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

Aşağıdaki örnek beyitte “Şahların şahının sırrının kâtibi olan reisülküttabın bu ünvanını kaleminden ve yazısından biliriz.” ifadesiyle Şâmizâde Mehmed Efendi’nin görev bilgisine değinilmiştir.

Kâtibü’s-sırrı şehen-şâhı reisü’l-küttâb

Kim bu ’ünvânını kilik ü rakamından bilürüz (Mezâkî G. 156/12)

Başka bir örnek beyitte ise “O rakam-senc-i kerem (O cömertlik ölçen yazısı)” ifadesiyle Mehmed Efendi’nin cömertlik özelliğine ve buna bağlı olarak devletçilik anlayışına yer verilmiştir.

O rakam-senc-i kerem kim nazar itdükçe hemân

Levh-ı mahfûz-ı ümîdi kaleminden bilürüz (Mezâkî G. 15 /13)

Aşağıdaki örnekte yer alan “Tab'ını fehm iderüz gül-şen-i idrakinden (Onun karakterini anlayışının gül bahçesinden anlarız.)” ifadesiyle Şâmizâde Mehmed Efendi'nin akıllılık vasfına ve güzel ahlaklı oluşuna yer verilmiştir.

Tab'ını fehm iderüz gül-şen-i idrâkenden

Bülbül-i kudsiyi bâg-ı İreminden bilürüz (Mezâkî G. 156/14)

Şâmizâde Mehmed Efendi'nin güzel ahlaklı olmasına dair bir diğer örnek ise aşağıdaki beyitte yer alan “hüsn-i hulk (yaratılışının güzelliği)” ifadesidir.

Hüsn-i hulki o kadar kim şeref-i fitratını

Lutf-ı zât-ı melekîyyü'ş-şiyeminden bilürüz (Mezâkî G. 156/15)

Aşağıdaki beyitte ise “Onun ihsan toprağını cömertliğinin saflığından bildiğimiz zâtın kendisi divan-ı hümayuna şeref bağışlayan olsun.” denilmektedir. Bu örnekte Şâmizâde Mehmed Efendi'nin divan-ı hümayun üyesi olduğu açık bir şekilde ifade edilerek görev bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca cömertlik vasfı da vurgulanmış, bununla birlikte devletçilik anlayışına da değinilmiştir.

Zâtı dîvân-ı hümayûna şeref-bahş olsun

Tâ ki lutf-ı hakî mahz-ı kereminden bilürüz (Mezâkî G. 156/16)

Yapılan inceleme neticesinde Şâmizâde Mehmed Efendi'nin şiirlerde daha çok güzel ahlaklı olması, görev bilgisi, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışıyla birlikte anıldığı tespit edilmiştir. Biyografisine dair detaylı veriler incelenen şiirlerde rastlanmamıştır.

2.4. Köse Ahmed Efendi (d. ... - ö. 1681. 1676 yılında reisülküttap olmuştur.)

Hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Köse Ahmed Efendi'nin Bâb-iâîl'den yetişerek 1676 yılında reisülküttap olduğu bilinmektedir. 1681 yılında vefat etmiştir. Bilgili bir kişilik olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Süreyya1996: 181).

Belirlenen divanlar arasından Köse Ahmed Efendi'ye yalnızca Fâik Mahmud Divanı'nda reisülküttaplık görevine gelişi üzerine kaleme alınmış bir tarih manzumesinde yer alan 5 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

Aşağıda yer alan örnek beyitte “Kalem erbabının defterinin başı olan Ahmed Efendi mutlulukla şeref bağışlayan başkan olduğunda” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeyle Köse Ahmed Efendi'nin görev bilgisine ve güzel ahlak sahibi olmasına yer verilmiştir.

Ser-defter-i ashâb-ı kalem Ahmed Efendi

Oldukda sa'âdetle şeref-bahş-ı riyâset (Fâik Mahmud T. 52/1)

Aşağıdaki örnek beyitte ise Köse Ahmed Efendi'nin eline Utarid yıldızının kalemını teslim ettiği ifade edilmiştir. Burada Ahmed Efendi'nin görevine dair bilgiye yer verilmiştir.

Destine 'Utârid kalemın eyledi teslîm

Tâ safha-ı gerdûna çeke sahh-ı sa'âdet (Fâik Mahmud T. 52/2)

Bir başka örnek beyitte yer alan “hüs-n-i letâfet (hoşluğunun güzelliği)” ifadesiyle Köse Ahmed Efendi'nin güzel ahlâkına vurgu yapılmıştır.

Çart itdi devât-ı zer-i hûrşîdini ihdâ

Âyîne-i hattında görüp hüs-n-i letâfet (Fâik Mahmud T. 52/3)

Aşağıdaki beyitte Köse Ahmed Efendi'nin zatının kitabet meydanının anlayışlı olduğu ifade edilerek, Köse Ahmed Efendi'nin görev bilgisinin yanı sıra akıllılık özelliğine vurgu yapılmıştır.

İnsâf gerek dehre dahı gelmedi gelmez

Zâtı gibi bir fâris-i meydân-ı kitâbet (Fâik Mahmud T. 52/5)

Köse Ahmed Efendi'nin görev bilgisinin vurgulandığı bir başka beyitte ise Ahmed Efendi'ye başkanlığın uygun olduğu ifade edilmiştir.

Târîhini mensûr-ı felek böyle yazar kim

Hakkâ ki sezâ Ahmed Efendiye riyâset (Fâik Mahmud T. 52/6)

Yapılan inceleme sonucunda Köse Ahmed Efendi'ye belirlenen şiirlerde daha çok görev bilgisi ve güzel ahlaklı olması özellikleriyle yer verildiği tespit edilmiştir.

2.5. Râmî Mehmed Paşa (d. 1655 – ö. 1708. 1694 ve 1697 yıllarında olmak üzere 2 defa reisülküttaplık yapmıştır.)

1655 yılında İstanbul doğmuştur. Gençlik yıllarında bir müddet baba mesleğini yaptıktan sonra şiir ve inşaya kabileti sebebiyle divan-ı hümâyun kalemine girmiştir. Zamanla kâtipliğe yükselmiştir. Şiirdeki mahareti dolayısı ile dönemin şairleri arasında tanınmıştır. Nâbî'nin 1679 yılındaki hac yolculuğunda onunla birlikte bulunmuştur. Hac dönüşü Mustafa Paşa Nâbî'yi kethüdalığa getirince onu da divan efendiliğine tayin etmiştir. Paşa'nın vefatına kadar Nâbî ile birlikte mahiyetinde bulunmuştur. Ardından divan-ı hümâyun kalemine dönmüş ve bir müddet kesedarlık yaptıktan sonra beylikçiliğe tayin edilmiştir. 1694 yılında reisülküttaplığa getirilmiştir ancak veziriazam Elmas Mehmed Paşa ile arası iyi olmadığından azledilmiştir. Amcazâde Hüseyin Paşa veziriazamlığa getirilince 1697 yılında yeniden reisülküttap olmuştur. 1702 yılında Daltaban Mustafa Paşa'nın yerine Rami Mehmed Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. 28 Ocak 1703 tarihinde çıkan isyan giderek yayılmış, 22 Ağustos 1703 tarihinde III. Mustafa tahttan indirilmiş, III. Ahmed'in tahta çıkarılması sonucu isyan bastırılmıştır. Rami Mehmed Paşa kendi isteği üzerine Kıbrıs'ta ve Mısır'da valilik yapmıştır. 1708 yılında Rodos'ta vefat etmiştir. Döneminde akıllı, olgun, bilgili ve hesap ilminde usta bir şahsiyet olarak tanınmaktadır (Süreyya1996: 1348).

Belirlenen divanlar arasından Râmî Mehmed Paşa'ya yalnızca Fâik Mahmud Divanı'nda bulunan, camii ve okul yaptırması üzerine kaleme alınmış bir tarih manzumesindeki 6 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

Aşağıdaki örnek beyitte “Dürr-i deryâ-yı riyâset (Başkanlık denizinin incisi)” ifadesiyle Râmî Mehmed Paşa'nın görev bilgisine, “zîb-i iklîl-i kemâl (olgunluk tacının süsü)” ifadesiyle güzel ahlak vasfına ve “evc-i himmet (lütfun en yüksek tepesi)” sözüyle de devletçilik anlayışına değinilmiştir.

Dürr-i deryâ-yı riyâset zîb-i iklîl-i kemâl

Evc-i himmet âfitâbı burç-ı devlet kevkebi (Fâik Mahmud T. 59/1)

Bir başka örnekte ise hayrat sahibi olan Râmî Mehmed Efendi'nin hayır ve hasenatlarını meydana getiren şeyin temiz yaradılışlı fikri olduğu ifade edilmiştir. Bu örnekte Râmî Mehmed Efendi'nin hayırlar yapmasının dile getirilmesi ile devletçilik anlayışı vurgulanmıştır. Ayrıca temiz yaradılışlı olması ve fikrinin vurgulanmasıyla Mehmed Paşa'nın güzel ahlaklı ve akıllı olmasına değinilmiştir.

Sâhibü'l-hayrât olan Râmî Efendi kim müdâm

Müntic-i hayr u hasendür fikr-i pâk-meşrebi (Fâik Mahmud T. 59/2)

Aşağıdaki örnek beyitte Râmî Mehmed Paşa'nın Allah'la yakınlık kurmaya çabalamak için en yakın yolu buluşu ifade edilerek onun dindarlık vasfına yer verilmiştir.

Hasbet-en-lillah kıldı yine bir 'âli eser

Sa'y-ı kurb-ı Hak için bulup tarik-i akrebi (Fâik Mahmud T. 59/3)

Aşağıda yer alan beyitte Râmî Mehmed Paşa'nın iki güzel hayrı bir yere yaklaştırdığı ifade edilmiş, onun halk için işlediği hayırlar vurgulanmıştır. Bu bakımdan beyitte Râmî Mehmed Paşa'ya devletçilik anlayışıyla birlikte yer verilmiştir.

İktirân idüp iki hayr-ı cemili bir yire

Her biri eş'âr ider halka bu remz-i ensabı (Fâik Mahmud T. 59/4)

Başka bir örnek beyitte ise Râmî Mehmed Paşa'nın bu âlem içindeki arzusunun Allah'ın rızasını kazanmak olduğu kaleme alınmış, Mehmed Paşa'nın dindarlık vasfı vurgulanmıştır.

İki şâhid ile sâbit müdde'âdur kim anun

Kesb-i merzât-ı Hudâdur 'âlem içre matlabı (Fâik Mahmud T. 59/5)

Aşağıdaki örnek beyitte şair Fâik Mahmud Râmî Mehmed Paşa'ya bir camii ve mektep yaptırıp tamamladığını duyduğu için bu tarih manzumesini yazdığını ifade etmektedir. Şair Râmî Mehmed Paşa'nın bu camiye ve mektebi riyasız bir şekilde yaptığını söyleyerek, Mehmed Paşa'yı halk için yaptırdığı bir imaret ile anmış, ona devletçilik anlayışını vurgulayarak şiirinde yer vermiştir.

Gûş idüp itmâmını Fâik didüm târîhini

Yapdı Râmî bî-riyâ bu câmi'i bu mektebi (Fâik Mahmud T. 59/7)

Yapılan inceleme sonucunda Râmî Mehmed Paşa'nın biyografisinde bile yer almayan yaptırdığı camii ve okul inşaatı hakkındaki bilgiye, rastlanılan tarih manzumesinden ulaşmak oldukça önemli ve dikkat çekici bir detaydır. Hayır olarak yaptırdığı imaretler için yazılmış bir şiirde de bunun neticesi olarak en fazla devletçilik anlayışıyla, güzel ahlak sahibi ve dindar oluşuyla kendisine yer verildiği tespit edilmiştir.

2.5. Hacı Mustafa Efendi (d. ... - ö. ... 1698 yılında reisülküttap olmuştur.)

Doğum tarihi hakkında bilgi bulunmayan Mustafa Efendi Bâb-îlî'den yükselerek öncelikle İstanbul'da reisülküttap vekili, 1696 yılında tezkire-i evvel, 1698 yılında defter emini ve sonrasında reisülküttap olmuştur.

Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1718 yılında defterdar-ı şikk-ı evvel olmuş, kısa süre içinde görevinden azledilmiş, sonrasında ise vefat etmiştir (Süreyya1996: 1165).

Belirlenen divanlar arasından Hacı Mustafa Efendi'ye yalnızca Fâik Mahmud Divanı'nda reisülküttaplık görevine gelişi üzerine kaleme alınmış bir tarih manzumesinde yer alan 5 beyitte devlet adamlığı özellikleriyle rastlanmıştır.

Aşağıdaki örnekte "Mektûbî-i sadr-ı mu'allâ (Yüce kalem müdürü başkanı)" ifadesiyle Hacı Mustafa Efendi'nin görev bilgisine yer verilmiştir.

Vücûh-ı pür-hüner mektûbî-i sadr-ı mu'allâ kim

Debîr-i çarh-ı 'âciz vasf-ı zâtın itmede inşâ (Fâik Mahmud T. 54/1)

Bir diğer örnekte ise İbn-i Sînâ'nın Hacı Mustafa Efendi'nin olgunluk öğretmen okulunda ebced okuyan bir çocuk olmaya talip olduğu ifade edilmiş, Mustafa Efendi'nin ünlü bir kişilik ile birlikte anılmasına, akıllılık özelliğine ve güzel ahlaklı oluşuna değinilmiştir.

Olur bir tıfl-ı ebced-h'ân adını olmağa tâlib

Mu'allim-hâne-i fazlında anun Bû 'Alî Sînâ (Fâik Mahmud T. 54/2)

Aşağıdaki örnekte ise "Ola tevfi-k-i Hak rehber (Allah yolunun rehberi olsun)" ifadesiyle Hacı Mustafa Efendi'nin dindarlık vasfına ve "Küme-y-i himmeti (Cömertliğin ve iyiliğin kırmızı şarabı)" ifadesiyle de cömertlik özelliğine ve bunun beraberinde devletçilik anlayışına değinilmiştir.

Ola tevfi-k-i Hak rehber hemîşe pişgâhında

Küme-y-i himmeti çün râh-ı maksuda ola pûyân (Fâik Mahmud T. 54/4)

Aşağıda yer alan örnekte Hacı Mustafa Efendi'nin kalem erbabının üzerine mutlulukla önder olduğunda âlemin sanatkârlarının hemen tarih yazdığı ifade edilmiştir. Bu beyitte Hacı Mustafa Efendi'nin reisülküttaplık görevine getirilişi açıkça kaleme alınmış ve kendisi görev bilgisine birlikte şiirde anılmıştır.

Sa'âdetle re'îs oldukda erbâb-ı kalem üzre

Hünermendân-ı 'âlem itdiler târîhler imlâ (Fâik Mahmud T. 54/5)

Bir diğer örnekte yer alan "Be-yemn-i Mustafâ buldı riyâset-pâye-i zîbâ (Mustafa'nın bereketiyle başkanlık makamı süsünü buldu.)" ifadesiyle Hacı Mustafa Efendi'nin görev bilgisine yer verilmiştir.

Yapılan inceleme neticesinde Hacı Mustafa Efendi'nin şiirlerde çoğunlukla görev bilgisine, cömertliğiyle, devletçilik anlayışıyla, dindar olmasıyla anıldığı belirlenmiştir. Biyografisine dair kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmayan Hacı Mustafa Efendi'nin, görevine yükselişi üzerine kaleme alınmış bu tarih manzumesi önem arz etmektedir.

2.7. Abdülkerim Bey (d. ... - ö. 1717. 1703-1704, 1706-1711, 1712-1713 yılları arasında 3 defa reisülküttaplık yapmıştır.)

Doğum tarihi bilgisi bulunmayan Abdülkerim Bey, Beylerbeyi Camii sahibi olan Şarabdar Abdullah Bey'in torunlarından olup divan-ı hümayun kalemlerinde bulunmuştur. Daha sonra divan-ı hümayun kesedarı olmuş,

1703 yılı gibi reisülküttaplığa yükselmiştir. 1704 yılında ise kendi isteğiyle beylikçi olmuş, 1706 yılında ikinci defa reisülküttap olmuştur. 1711 yılında kendi rızasıyla tekrar beylikçi olmuştur. 1712 yılında üçüncü defa reisülküttap olmuştur. 1713 yılında görevinden azledilmiştir. 1715 yılında Habeş beylerbeyi olup 1717 yılında vefat etmiştir. Kaynaklarda bilgili ve doğruluk sahibi bir şahsiyet olduğu kayıtlıdır (Süreyya1996: 120).

Belirlenen divanlar arasında Abdülkerim Bey'e yalnızca Fâik Mahmud Divanı'ndaki 1703 yılında ilk reisülküttaplığa yükselişi üzerine kaleme alınmış tarih manzumesindeki 5 beyitte devlet adamlığı yönleriyle rastlanmıştır.

Aşağıdaki örnekte "Riyâset mesnedinde oldı zât-ı ekremi mükrem (Başkanlık makamında cömert zâtı ağırlandı.)" ifadesiyle Abdülkerim Bey'in görev bilgisinin yanı sıra, cömertlik özelliğine ve devletçilik anlayışına değinilmiştir.

Cenâb-ı mekremet-pîrâ Kerîmî Beg Efendi kim

Riyâset mesnedinde oldı zât-ı ekremi mükrem (Fâik Mahmud T. 53/1)

Diğer bir örnekte ise "Vücûd-ı pâkinün (temiz kişiliğinin)" ifadesiyle Abdülkerim Bey'in güzel ahlaklı olmasına yer verilmiştir. Ayrıca "N'ola olsa sezâ-yı iltifât-ı Âsaf-ı ekrem (Cömert vezirin iltifatına layık olsa ne olur?)" ifadesiyle dönemin vezirinden Abdülkerim Bey'e lütuf beklentisinin dile getirilmesi de devletçilik anlayışının farklı bir açıdan yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vücûd-ı pâkinün çün vardur isti'dâdı her lutfâ

N'ola olsa sezâ-yı iltifât-ı Âsaf-ı ekrem(Fâik Mahmud T. 53/2)

Klasik Türk şiirinde Osmanlı devlet adamları için rastlanan bir başka özellik, devlet adamının hükmünün yürüyor olmasıdır. Özellikle çocuk yaşta padişahlar tarafından Osmanlı Devleti'nin yönetildiği dönemlerde şiirlerde devlet adamından hükmünün yürümesi vasfının beklentisi sıklıkla dile getirilmiştir. Hükmü yürüyen bir devlet adamı, güçlü bir Osmanlı Devleti profilini de ifade etmektedir. O nedenle bir devlet adamının sözünü halka geçirebiliyor olması, devlet kurallarını yönetimde uygulatabilmesi onun gücünü, Osmanlı Devleti'nin gücünü ifade etmektedir. Bu bağlamda klasik Türk şiirinde devlet adamının hükmünün yürümesi vasfı önem arz etmektedir.

Aşağıdaki örnek beyitte "rumuz-âmûz-ı ahkâmun (gizli anlamları öğreten hükümlerin)" ifadesiyle Abdülkerim Bey'in hükmünün yürüyor olması özelliği vurgulanmıştır. Ayrıca "Debistân-ı hayâlinde Felâtun hîred-i mülzem (Onun hayalinin mektebinde Felatun susturulmuş akıldır.)" ifadesiyle akıllı olması vasfına vurgu yapılmış, Abdülkerim Bey ünlü kişiliklerle birlikte anılmıştır.

'Aceb midür olursa ol rumuz-âmûz-ı ahkâmun

Debistân-ı hayâlinde Felâtun hîred-i mülzem (Fâik Mahmud T. 53/3)

Başka bir örnek beyitte "N'ola olsa mezâyâ-yı umûr-ı devlete vâkîf (Devlet işlerinin üstün özelliklerine vâkîf olsa ne olur?)" denilerek Abdülkerim Bey'in görev bilgisine değinilmiştir.

N'ola olsa mezâyâ-yı umûr-ı devlete vâkîf

Dil-i feyz-âşinâsı Cânib-i Hakdan olur mülhem (Fâik Mahmud T. 53/4)

Aşağıdaki son örnekte ise “Re’îs oldı sezâ Abdülkerîm ‘âkil ü a’lem (Akıllı ve en iyi bilen Abdülkerim Bey reisliğe layık oldu.) ifadeleriyle Abdülkerim Bey’in görev bilgisine ve akıllı olmasına yer verilmiştir.

Didiler Fâikâ tebrik-gûne kudsiyân târîh

Re’îs oldı sezâ Abdülkerîm ‘âkil ü a’lem (Fâik Mahmud T. 53/7)

Yapılan inceleme neticesinde Abdülkerim Bey’in şiirlerde çoğunlukla görev bilgisiyile, akıllı olmasıyla, cömertlik özelliği ve devletçilik anlayışı gibi özellikleriyle anıldığı tespit edilmiştir. Kendisine yazılan tarih manzumesi ilk reisülküttaplık görevine gelişi üzerine kaleme alınması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca biyografisinde de değinildiği gibi bilgili bir şahsiyet olmasına şiirlerde rastlanması, biyografik özelliklerinin şiirlere oldukça yansımış olduğunun göstergesi niteliğindedir.

SONUÇ

Bu çalışmada klasik Türk şiirinde reisülküttapların devlet adamlığı yönüyle yer alış biçimleri, belirlenen Nev’î, Nâil-i Kadîm, Mezâkî ve Fâik Mahmud Divanları’ndaki reisülküttapların devlet adamlığı yönlerinin vurgulandığı beyitler ışığında incelenmiştir. Reisülküttap devlet adamlarının en belirgin ve en çok çeşitli olacak şekilde özelliklerini yansıtan örnekler ihtiva ettiğinden bu dört divan belirlenmiştir. Divanlarda toplam 7 reisülküttap devlet adamına rastlanmıştır. Bu devlet adamları Hamza Paşa, Sarı Abdullah Efendi, Şâmizâde Mehmed Efendi, Köse Ahmed Efendi, Râmî Mehmed Paşa, Hacı Mustafa Efendi ve Abdülkerim Bey’dir.

İncelenen divanlarda bahsi geçen devlet adamlarının toplam 34 beyitte devlet adamlığı vasıflarıyla anıldığı belirlenmiştir. Ulaşılan beyitler klasik Türk şiirinde devlet adamları için yer verilen özellikler ışığında incelenmiştir. Bu özellikler devlet ve toplum değerleri ile kişisel özelliklere göre değerlendirilmiştir. Bir beyitte birden fazla devlet adamı özelliğine rastlandığı da olmuştur. Aynı şekilde yine bir beyitte hem kişisel özelliğe hem de devlet ve toplum değerlerine yer verildiği de tespit edilmiştir. Bu tespitler sonucunda reisülküttaplara en fazla görev bilgisi, en az adalet ve hükmünün yürümesi özellikleriyle şiirlerde rastlanmıştır. Her bir özelliğin toplam kaç beyitte yer aldığına dair sayısal veriler, tablolar bölümünde açıkça yer almaktadır.

Klasik Türk şiirinde bir devlet adamının görev derecesi ne kadar yüksekse, devlet adamı ne kadar tanınmış bir kişilikse ve görevinde ne derece başarılıysa aynı şekilde şiirlerde de o kadar fazla yer almış, devlet adamlığı vasıfları o derece çeşitli olarak şiirlerde anılmıştır. Divan-ı hümâyun üyesi olan reisülküttaplar, padişah veya sadrazamlara göre daha alt kadroda yer alan devlet adamlarıdır. Bunun bir neticesi olarak şiirlerde reisülküttaplara sadrazam, şeyhülislam ya da padişahlar kadar yer verilmediği tespit edilmiştir. Reisülküttapların divanlarda kasidelerden ziyade daha çok göreve yükselişleriyle alakalı yazılmış tarih manzumelerinde görev bilgileriyle şiirlerde anıldığı belirlenmiştir. Şiirlerde bir sadrazam için pek çok özellik bir arada anılırken, reisülküttaplarda bir kişi için en fazla iki ya da üç özelliğin birlikte kullanılmıştır. Bu durum görev derecesi düştükçe devlet adamlarının şiirlerde anıldığı özelliklerin çeşitliliğinde de düşüş olduğunun göstergesidir. Bu çalışma vesilesiyle klasik Türk şiirinde padişah ya da sadrazam gibi üst kademedeki devlet adamlarından ziyade daha alt kademede yer alan devlet adamlarından olan reisülküttapların şiirlerde devlet adamlığı yönüyle nasıl işlendiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

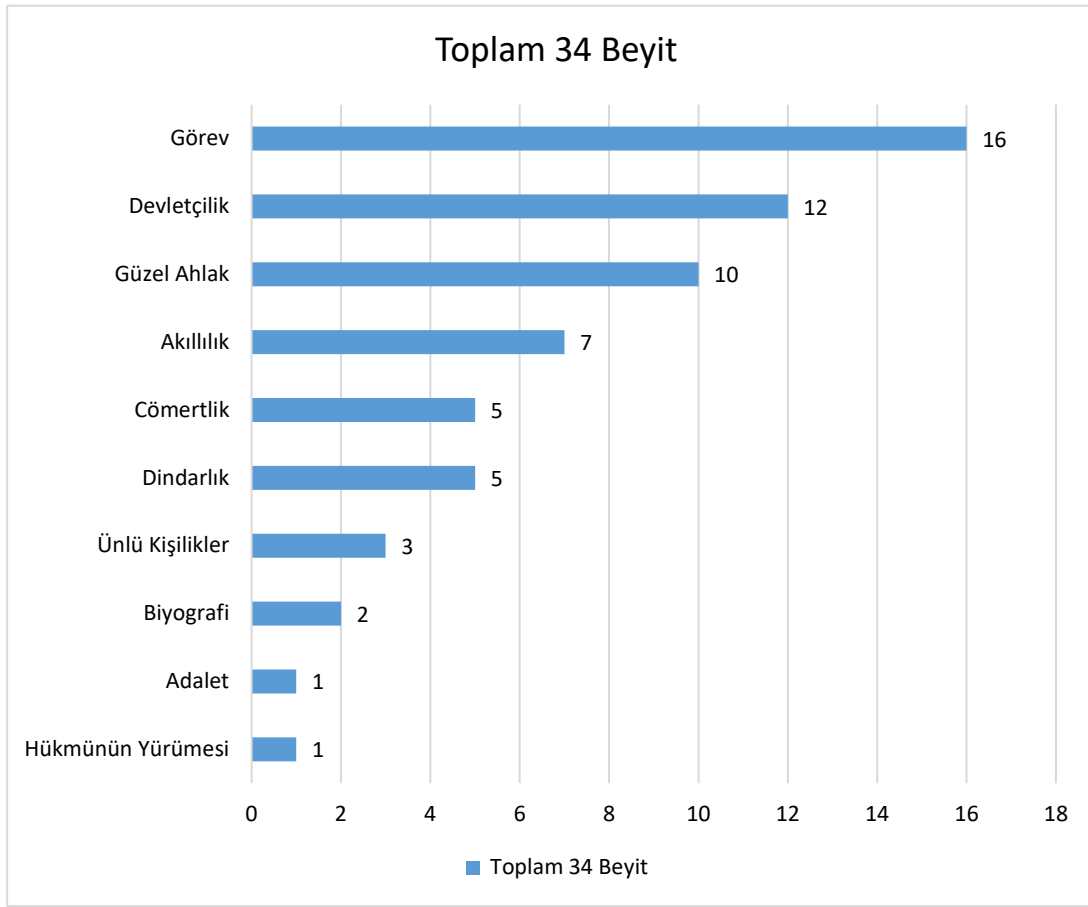
- Ahışhalı, Recep. (2007). "Reisülküttâb". *DİA*, 34, 449-451, Ankara: TDV Yay.
- Akkuş, Metin. (2007). "Klasik Edebiyatta Tipler". *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Azamat, Nihat. (2009). "Sarı Abdullah Efendi". *DİA*, 36, 145-147, İstanbul: TDV Yay.
- Bilgiç, A. Timur. (2012). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yay.
- İpekten, Haluk. (1990). *Nâil-i Kadîm Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kaplan, Mehmet. (1985). *Tip Tahlilleri: Türk Edebiyatında Tipler*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Koçak, Fatma. (2006). *Fâik Mahmud ve Divanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mermer, Ahmet. (1994). *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Süreyya, Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmânî, 1*, Abdülkerim Bey. 120.
- Süreyya, Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmânî, 1*, Ahmed Efendi (Köse). 181.
- Süreyya, Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmânî, 2*, Hamza Paşa. 603-604.
- Süreyya, Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmânî, 3*, Mehmed Efendi (Şâmezâde). 1020.
- Süreyya, Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmânî, 4*, Mustafa Efendi (Hacı). 1165.
- Süreyya, Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmânî, 4*, Râmî Mehmed Paşa. 1348.
- Tulum, Mertol ve TANYERİ M. Ali. (1977). *Nev'î Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Ünal, Mehmet Ali. (2017). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi.

TABLO VE ŞEKİLLER

Tablo 1. Her Bir Reisülküttap İçin Belirlenen Özelliklerin Beyit Sayılarının Tablosu

Belirlenen Özellikler	Hamza Paşa	Sarı Abdullah Efendi	Şâmezâde Mehmed Efendi	Köse Ahmed Efendi	Râmî Mehmed Paşa	Hacı Mustafa Efendi	Abdülkerim Bey
Devletçilik	2	1	2	-	4	1	2
Görev Bilgisi	2	1	2	4	1	3	3
Biyografi Bilgisi	-	2	-	-	-	-	-
Adalet	1	-	-	-	-	-	-
Cömertlik	1	-	2	-	-	1	1
Akıllılık	-	1	1	1	1	1	2
Güzel Ahlak	1	-	3	2	2	1	1
Ünlü Kişilikler	1	-	-	-	-	1	1
Hükümün Yürümesi	-	-	-	-	-	-	1
Dindarlık	-	2	-	-	2	1	-

2. Reisülküttapların Belirlenen Özelliklerinin Beyit Sayılarına Dağılımının Tablosu

3. Reisülküttapların Belirlenen Özelliklerinin Yüzdelerine Dağılımının Tablosu

